

DVA ULOMKA KAMENE PLASTIKE XI. ST. IZ BARANJE U MUZEJU SLAVONIJE U OSIJEKU

Izvorni znanstveni rad
UDK 73.033(497.5 Baranja)
904(497.5 Baranja)

MLADEN RADIĆ
Muzej Slavonije
Trg svetog Trojstva 6
HR - 31000 Osijek

Autor u radu nastoji determinirati dva kamena ulomka iz Muzeja Slavonije, koji su pronađeni u hrvatskom dijelu Baranje, oba datira u XI. stoljeće. Dio pluteja s pleternim uzorcima i prikazom ptica (životinja) te ulomak kapitela, rijetki su primjerci kamene plastike iz ovog razdoblja, a oltarna pregrada na određeni način povezuje jug i sjever Hrvatske.

Dolaskom u Muzej Slavonije 1994. godine formalno sam pored ravnateljstva preuzeo i brigu nad arheološkim materijalom srednjega vijeka, koji je zapravo uglavnom bio izvan interesa dosadašnjih kustosa - arheologa i u dosta zapuštenom stanju. Između, uglavnom keramičkog materijala, posebno se isticalo nekoliko ulomaka srednjovjekovne kamene plastike, koji su ukazivali na izuzetno vrijedne nalaze, te sam odlučio bez nekog većeg poznavanja pleterne ornamentike i uopće srednjovjekovne kamene plastike, ipak objavi dva najznačajnija komada, kako bih na njih upozorio širi znanstveni krug.

Prvi sam put uočio veći ulomak kamene ploče s pleternim uzorkom 1992.g., u Muzeju Slavonije, na otvorenju izložbe pod naslovom "Mala arheološka radionica Baranje". Ulomak je bio s naznakom nalazišta: Beli Manastir, i datacijom: XII. stoljeća. Odmah je bilo jasno da se radi o izuzetno rijetkom i važnom nalazu za povijest Baranje i uopće za istraživanje hrvatske kulturne baštine¹. Donešen je u Muzej Slavonije još 1963. godine i upisan u Knj. inventara 16.5.1964. godine! Poklonio ga je B. Radošević, direktor gimnazije u Belom Manastiru, s još jednim ulomkom kasnorimskog natpisa iz IV. stoljeća.

Hrvatska Baranja pripala je Kraljevini SHS nakon raspada Austro - Ugarske Monarhije 1918. godine i sve do tada je u upravno - pravnom i vjerskom smislu bila vezana za Ugarsku, odnosno za biskupiju u Pečuhu. O povijesti Baranje napisano je dosta u mađarskim izvorima (Županija Baranja), dok su naši istraživači i znanstvenici pisali tek nešto malo o našoj Baranji². U novije se vrijeme više pisalo o sastavu stanovništva, vjerskoj i političkoj povijesti, dok je o kulturnoj povijesti i baštini pisano vrlo malo. Arheoloških istraživanja gotovo da uopće nije niti bilo, a pogotovo ne srednjovjekovnih lokaliteta. Sve se svodilo na slučajne nalaze, rekognosciranja i eventualno poneku probnu sondu ili praćenje iskopa. Jedan od razloga sigurno je i nepostojanje muzeja u Belom Manastiru. Rezultat je toga da je hrvatska Baranja, u pogledu arheoloških istraživanja, sedamdeset godina gotovo potpuno izvan interesa naših znanstvenika!

Koliko god je nama bila osobito zanimljiva povijest Hrvatske i njene kulture od VII. do XI. stoljeća, dakle južnih dijelova Hrvatske, tako je Mađarima za sigurno osobito zanimljivo razdoblje njihovog dolaska u Panonsku nizinu i stvaranje njihove države u X. i XI. stoljeću. I za jedne i za druge pisanih je spomenika vrlo malo i arheologija je gotovo osnovni način potvrde rijetkih zapisa i dokumenata.

¹ O ovom reljefu samo je u "Glasu Slavonije" prof. književnosti na Pedagoškom fakultetu dr. sc. Bogdan Mesinger napisao emotivni članak pod naslovom: "Narod sunca i jedan kamen iz Baranje", Glas Slavonije, 30. listopada 1992.

² Bösendorfer, Josip: "Nešto malo o našoj Baranji", Osijek, 1940.

SLIKA BR. 1 - ulomak s pleterom

Mjesto nalaza, lokalitet Sarkanj, zapravo je danas oranica jugozapadno od Belog Manastira s desne strane pruge za Osijek. Uz ovu obradivu površinu prema jugu se nalazi tzv. Haljevska šuma, a prema sjeveru šumarak Adica (Halica)³.

Prema tomu, radi se o vrlo širokom pojmu lokaliteta na kojem je pronađen pleterni ulomak. Iz izvješća objavljenog u Osječkom zborniku br. IX.-X.- (str. 294.) doznajemo o nalazu ovih ulomka⁴. Također se spominje i nalaz kasnorimskog natpisa Flavija Julija Konstantina i tragovi rimske ceste koja ide preko Sarkanja i šume Halica (Adica)⁵.

3 Na mađarskim specijalnim kartama lokalitet Sarkanj je Szarkand (szarka = svraka), a Haljevo je Háli (mađarski hál = prenočiti, spavati; hal = umrijeti, riba).

4 Autor izvješća Mirko Bulat kaže da su na njemu orlovi. Pleterni ulomak naziva plutejem.

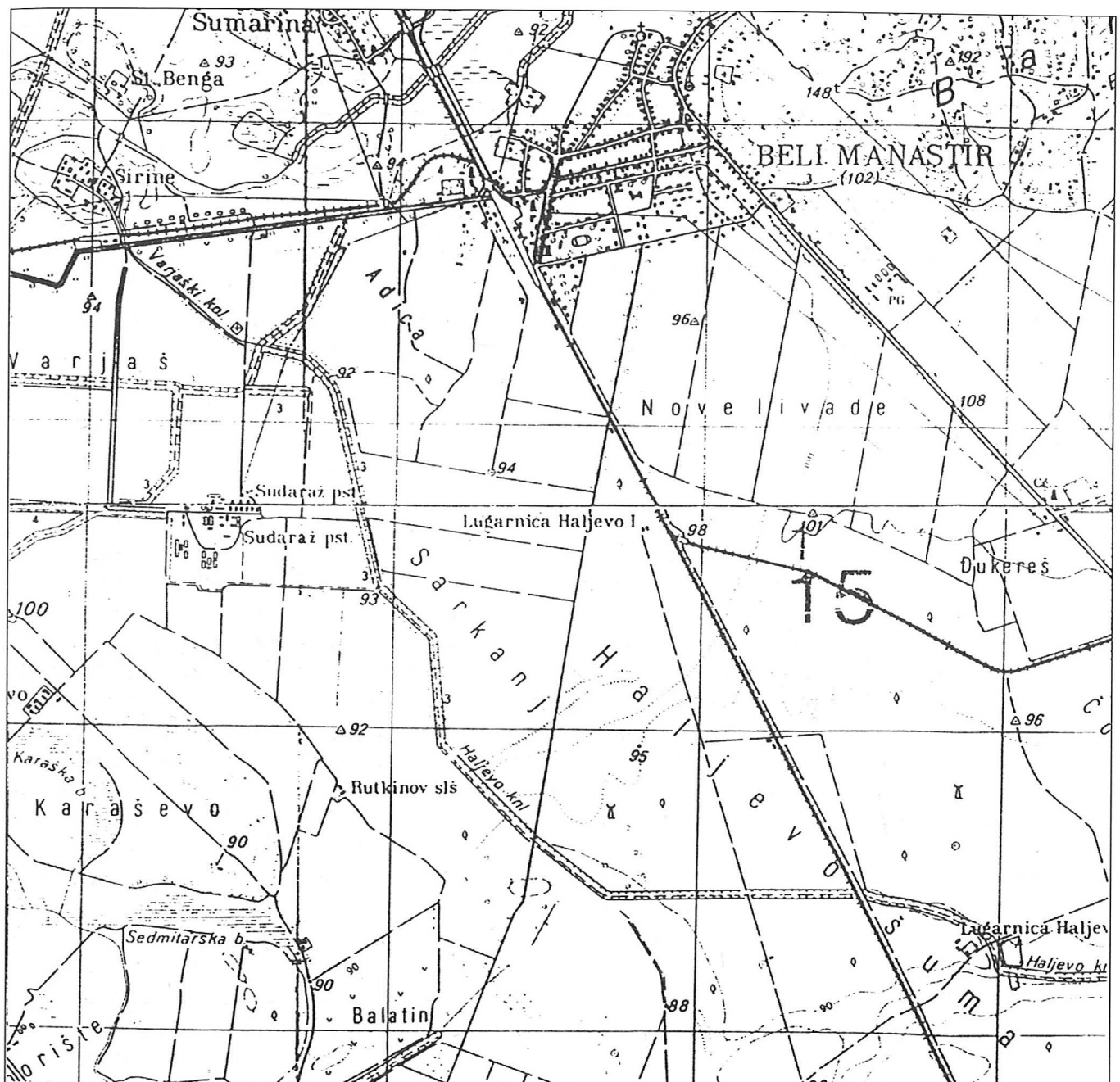
5 Danica Pinterović u opisu rimskog natpisa spominje njegovo nalazište kao pustaru jugozapadno od Belog Manastira (D.Pinterović, 1978., str. 89). Bulat i Pinterović (M. Bulat - D. Pinterović, 1971., str. 111) podrobnije su naveli mjesto nalaza kao pustaru Sudaraš (Sudraž).

Natpis su datirali pod kraj prve polovice IV. st. To je vrijeme kada se natpisi ovakvog tipa vrlo rijetko postavljaju na javne građevine (posvećen Konstanciju II. i Konstansu), a on svjedoči o postojanju značajnog objekta, vjerojatno na rimskoj cesti. Je li pleterni ulomak pronađen na ovom lokalitetu nije poznato, niti se to više može utvrditi, ali mogućnost svakako postoji, pa prema tomu i mogućnost kontinuiteta objekta (naselja) od kasne antike do srednjega vijeka.

Joseph Koller spominje "ecclesia de Hale" u sastavu "archidiaconatus de Barana" (J. Koller, 1804., vol. VIII, str. 102). Ovaj popis župa i arhidakonata Pečujske biskupije nastao je 1332. godine. Joseph Brüstzl spominje popis papinske desetine (J. Brüstzl, 1876.-1880.)⁶, gdje navodi svećenika župe "de Hale" (Petar de Hale 1333.-1335. godine).

Lokalitet (mjesto) Hale spominje se i u 15. st., točnije Kyshale i Naghale (1409., 1418. i 1422. godine), a crkva posvećena Mariji Magdaleni nalazi se u Kyshale (D. Csánki, 1894., II, str. 488)!

6 Prijevod dr. sc. Stjepana Sršana (str. 64.)

SLIKA BR. 2 - specijalna karta

Dakle, Kyshale je svakako današnji lokalitet Halica ili Adica (Kis=mali), odnosno Naghale odgovara lokalitetu Hali (Hale), hrvatski Haljevo (Nagy = veliki).

Ovaj podatak i podatak o mjestu nalaza (pustara Sudaraž) dosta sužava mjesto gdje ubuduće treba tražiti ostatke crkve.

I na karti Vespremske i Pečujske biskupije objavljenoj u djelu Tivadara Ortvoja (T. Ortvoj, 1891.) ucrtana je župa Hale (Hali). Na kartama XVII., XVIII. i XIX. st. ne spominje se nikakovo naselje pod ovim ili sličnim imenom, pa se ovdje pouzdano radi o crkvi, koja je najvjerojatnije nestala za vrijeme turske vlasti. Moguće je da lokalno

stanovništvo zna nešto o ostacima neke građevine, ali za sada to još nije moguće ispitati.

Kada to prilike budu dopustile, svakako će trebati ozbiljnije rekognoscirati ovo područje i raspitati se o eventualnim ostacima ili spomenu. Zračno snimanje trebalo bi napraviti iznad oranice u vrijeme vegetacije. Mjesto nalaza upućivalo je prije svega na istraživanje mađarskih izvora i literature, odnosno konzultaciju njihovih stručnjaka, dok su motivi i kompozicija upućivali na pregled objavljenih spomenika naše obale i zaleđa, odnosno Italije.

Ulomak je izrađen iz krupnokristalnog rekristaliziranog vapnenca voštanog sjaja s mnoštvom kaverni i slabim tragovima crvenkastih žila.

Gornja strana duga je 44 cm, a desna 41 cm. Debljina varira od 12,5 cm do 13,5 cm. Dubina reljefa je između 2 i 3 cm.

U Knjigu ulaska upisan je pod brojem 4982, a Knjigu inventara pod brojem 7722.

Da se radi o pluteju (oltarnoj pregradi), uz motiv i njegovu kompoziciju govori i ostatak profilacije na gornjoj strani na koji je vjerojatno nalije-gala kamena greda sa žlijebom. Desna strana je ravna. Inače, stražnja je strana prilično glatka, dok je sam reljef još uvijek djelomično zapunjen vrlo tvrdom žbukom, što govori o sekundarnoj uporabi u zidu neke građevine. Na žalost, nalaznik je vrlo grubo odbijao žbuku s reljefa i znatno ga oštetio (uglavnom je samo skinuo površinski sloj). Lom ploče je nepravilan, a cijeli je kamen prekriven manjim kavernama, koje na pojedinim mjestima prekrivaju i površinu reljefa.

Ako bi uzeli za uzor omjer dužine i visine pluteja iz Koljana kod Vrlike i to bez gornje grede, koji je otprilike 2:1 i koji načinom komponiranja motiva i pleterom dosta podsjeća na naš ulomak (T. I, 1), dakle da je vodoravno bilo šest kružnica, a okomito tri, naša bi oltarna pregrada bila otprilike dimenzija 175 x 90 cm (nešto veća od uzora). U svakom slučaju visina najvjerojatnije stoji, dok se dužina smanjuje za 26 cm kada oduzimamo po jednu kružnicu u vodoravnom redu. Prema tomu, radi se samo o pretpostavci, ali dužina vjerojatno nije ispod 150 cm.

Način klesanja pokazuje visoko umijeće i preciznost. Posebnu poteškoću majstoru su predstavljale kaverne u kamenu. Velika je vjerojatnost da je kamen vađen upravo iz obližnjih brda oko Šikloša gdje i danas postoje kamenolomi vrlo kvalitetnog kamena (potrebna analiza).

Unutar kružnica od tropleta nalaze se dvije ptice i stražnji dijelovi dviju životinja. Kod tropleta srednja je traka nešto šira i polukružno izbočena. Kružnice se prepleću u obliku valova. Između dviju kružnica i vanjskog ruba u svojevrsnom trokutu nalazi se modificirani ukras kao popuna praznog prostora i koji se vjerojatno razvio iz biljnog ornamenta.

Samo je ptica u gornjem desnom uglu u potpunosti sačuvana. Ispod nje je prednji dio slične ptice, a u lijevoj kružnici stražnji dio nekog papkara s kratkim repom. Pod ovom se samo nazire ostatak potkoljenice i papka, koji bi se bolje vidio nakon detaljnog skidanja žbuke. Položaj ptica je asimetričan i glave im izlaze iz okvira pleternih kružnica. Pozicija glava ukazuje da zobaju nešto, najvjerojatnije grozd, na što ukazuje i trokutasti

oblik prilično nejasnog objekta u spoju dviju kružnica. Ptice dosta podsjećaju na golubove, što oblikom trupa i krila s repom, dok su im kljunovi i kandže snažne, poput grabljivica. Vrat je dosta izdužen. Perje i krila fino su isklesani u plitkom reljefu⁷. Stražnji dio životinje ukazuje najprije na ovcu, odnosno janje. Ptice i životinje isklesane su u dosta dubokom reljefu s izraženom voluminoznošću. Rub se oko cijelog motiva, samo nazire i također je isklesan kao pleter u tri vrpce. Nisu uočeni tragovi bojanja.

Ovakvi motivi ptica i životinja u pleteru, odnosno u relativno simetričnom biljnom okruženju, javljaju se već u vrijeme kasne antike, odnosno u kršćanskoj simbolici (paunovi na izvoru života, ptice u girlandama od lišća). Bezbrojni primjeri od Italije sve do Armenije i Rusije u rasponu od VI. do XIII. st. prikazuju slične motive i ovdje donosim samo nekolicinu -T. I - 2; T. II; T. III; T. IV. Iz ovih primjera vidljivo je da se motiv ptica i životinja u okruženju manje ili više pravilnih vitica vinove loze i grožđa javlja već u VI. st., i to u dosta slobodnoj kompoziciji. Postupno se ovaj motiv u VII. i VIII. st. pretvara u relativno simetričan uzorak, plošan, ali još se uvijek ne može govoriti o klasičnom pleternom ornamentu. Dakle, pleterni ornament se potpuno razvija u IX. st. da bi u X. i XI. st. doživio puni procvat u velikom dijelu Europe, a naročito u Italiji i južnoj Hrvatskoj. Već krajem XI. st. i početkom XII. st., dakle u vrijeme pojave romanike, ovaj univerzalni motiv kojim su ukrašeni brojni kameni spomenici u crkvama i samostanima diljem Europe ponovno se "rastače", gubi na svojoj simetričnosti i plošnosti i kao da se ponovno vraća na način prikazivanja sa bjelokosne stolice biskupa Maximiana u Raveni iz VI. st. Ovi motivi česti su kao ukrasne vrpce na portalima romaničkih crkava XII. i XIII. st.⁸

Ipak, prije svega potrebno je "pregledati" materijal Hrvatske i Mađarske. Bez namjera pregledavanja svog relevantnoga objavljenog materijala, izdvojio sam nekoliko najznačajnijih radova hrvatskih i mađarskih autora, odnosno kataloga s nedavno održanih izložbi u Mađarskoj, kako bih pokušao pronaći analogije koje bi pomogle u dataciji i kod iznošenja nekih teza, odnosno hipoteza.

Ova vrsta pletera kakva je na našem ulomku nalazi se na brojnim spomenicima IX., X. i XI. st.,

⁷ Ikonografski golubica simbolizira čistoću i mir, duh sveti, ali je i oznaka sv. Benedikta!

⁸ O razvoju motiva vidi table I.-IV. i Ljubo Karaman, 1930., sl. 34.

od Istre pa sve do Dubrovnika, odnosno Crnogorskoga primorja. Broj ulomaka s pticama i životinjama u kružnom pleteru, odnosno unutar geometrijske kompozicije, također je prilično velik -T. IV; T. V. Tipovi ptica su zaista različiti i Ivo Petricioli je objavio u grafičkom obliku niz tipova koji se pojavljuju u Dalmaciji (Ivo Petricioli, 1960., str. 23. i 24.), no niti za jednu se ne može reći da posebno liči na one s našeg ulomka. Za njih Petricioli i kaže da su primjeri preromaničkog linearizma, što za naš primjerak samo djelomično stoji.

U pogledu kompozicije i sličnosti motiva treba izdvojiti nekoliko komada. To je ploča (vjerojatno oltarna pregrada, plutej) koju se može samo djelomično vidjeti u radu Krune Prijatelja (K. Prijatelj, 1954., sl. 18). Ona je reproducirana uz glavni motiv samo fragmentarno i nalazila se je uzidana u neki zid⁹. Na njoj su u izrazito plošnom reljefu prikazane ptice u krugovima od tropleta, spojenog jednako kao kod našeg komada. Ptice su u različitim položajima i nešto zobaju. U gornji desni krug nadvija se vitica s grozdom koji ptica zoba. Između kružova nalaze se motivi slični listu, koji popunjavaju prazni prostor (isto i uz rub). Okomito su poslagana tri kruga. -T. VI - 1.

Drugi primjer je oltarna pregrada iz Koljana kod Vrlike -T. I - 1¹⁰. Ova rekonstruirana ploča ima i gredu. Uz plošno rezane ptica u plitkom reljefu, koje u kljunu drže nešto (grozd), u tropletnim kružnicama nalaze se cvjetovi i pleterni križevi. Prostor između kružnica ispunjeni su gotovo istim motivom kao i na spomenutoj ploči iz Novigrada u Dalmaciji. Cijeli reljef odiše težnjom za simetrijom i ispunjavanjem prostora (horror vacui). Ptice su rezane dosta jednostavno, gotovo kao simbol.

Ovdje svakako treba spomenuti i friz pleternih kružnica iznad arkada na pluteju iz sv. Nediljice u Zadru -T. VI - 2. Unutar kružnica naizmjenično se redaju ptica, križ, životinja i cvijet. Sve četiri ptice su u gotovo različitim položajima i rezane su plošno¹¹. I plutej iz Novigrada u Istri (Branko Marušić, 1995., T. VIII.,-1) u šest pleternih kružnica ima simetrično raspoređene tri ptice i jednu životinju¹². Autor ga ne datira -T. IV - 2.

9 Kako za motiv uz ovu ploču Kruno Prijatelj kaže da je bio položen uza zid crkve Sv. Kate u Novigradu i da je propao za vrijeme I. svjetskog rata, vjerojatno je da je i ova ploča iz Novigrada.

10 Dušan Jelovina datira je u IX. st. (D. Jelovina, 1976.- a, str. 98)

11 Datira se vrlo različito!

12 Autor navodi da je to lisica, no mogao bi to biti i nevjehi prikaz janjeta.

Iako na izgled nema previše sličnosti s našim primjerkom, ipak bih spomenuo i kapitel iz Raba u Arheološkom muzeju u Zadru -T. VII - 1, na kojem su u tropletne isprepletene vrpce zapletene ptice i životinje. Dosta ih je teško razabrati na reprodukcijama¹³. Posebno sam ga izdvojio jer Tibor Gerevich donosi vrlo sličan komad iz Budapest Nemzeti Múzeum i datira ga u XI. st. (Tibor Gerevich, 1938., T. CLIII,-1) - T.VII - 2.

Željko Rapanić dijeli pluteje u tri skupine (Željko Rapanić, 1987., str. 176.-177.). Trećoj su skupini bliski pluteji u koje bismo mogli svrstati i naš ulomak. Kružnice su pravilno raspoređene u redovima, izvedene troprutom vrpcom. U njima su motivi ptica, cvjetova, vitica i sl.

Prema Rapaniću, ovakovi su pluteji na razmeđu između onih strogo geometriziranih i onih samo s biljnim motivima. Predstavljaju vrlo raširenu skupinu u kojoj je variranje važna osobina. Ovoj skupini pripadaju pluteji iz Koljana, Biskupije, Novigrada.

Uz spomenuti rad Tibora Gerevicha, koji je objavio gotovo sve značajnije do tada poznate kamene spomenike XI. i XII. st. u Mađarskoj, treba posebno upozoriti na dvije izložbe u Mađarskoj, popraćene vrlo vrijednim katalogima. To je izložba održana 1978. godine u István Király Múzeum u Székesfehérváru ("Arpád - kori köfaragványok"), te izložba u Magyar Nemzeti Galéria, održana od listopada 1994. do veljače 1995. u Budimpešti pod naslovom: "Panonia regia - Művészet a Dunántúlon 1000. - 1541." ¹⁴. Uz brojne reprodukcije ulomaka s različitim oblicima pleterne ornamentike XI., pa i XII. st., tek nekoliko daju naslutiti neke dodirne točke, ali je sve to daleko od analogija. Uz već spomenuti primjerak -T. VII - 2, koji se samo uvjetno može shvatiti kao analogija, treba navesti fragmentarno sačuvani reljef Majke Božje iz Pécsvárada, iznad koje se nalazi friz ptica u viticama vinove loze kako zobaju grožđe (katalog "Panonia regia", str. 89.). Datiran je u 1100. godinu -T. VIII - 1. Spomenuo bih još samo rubne frizove ploča iz Kalocse i Somogyvára ("Panonia regia", str. 110.-111. i 112.-115.) datirane oko 1150. godine -Somogyvár, -T.VIII - 2; Kalocsa, -T. IX - 1. Ovdje treba spomenuti i nekoliko ptica s različitim komada iz prebogatog materijala pečuške katedrale, koji su čuva u Muzeju Janus Pannonius, odnosno u njihovom depou u blizini Pečuha. Ovaj je materijal dosta obrađivan i objavljivan. Datira se uglavnom u

13 Datiran je u IX. st. i navedeno je da je bio polikromiran.

14 "Umjetnost i arhitektura u Panoniji 1000.-1541."

XII. st. -T. IX - 2. Ptice na određeni način načinom klesanja podsjećaju na naše ptice (voluminoznost trupa), ali su ipak kvalitetnije u izradi i u sasvim su drugom kontekstu (romanika).

Ulomak iz Zalaapáte s prikazom ptice i životinje u pleteru samo podsjeća na naš motiv. (datiran između 1070. i 1080., "Panonia regia". str.81).

No, gotovo sve navedene "analogije" zapravo su primjeri rane romaničke umjetnosti datirane najranije potkraj XI. st., odnosno duboko u XII. st. Očito je da analizirani materijal, osobito iz Mađarske, ne daje baš previše elemenata za pretjerano čvrste analogije, ali bih ipak naš ulomak datirao u drugu polovinu XI. st., dakle u vrijeme prelaska pleterne ornamentike i njenog plošnog prikaza likova predromanike u trodimenzionalne reljefe rane romanike, odnosno u vrijeme pojačanog pokrštavanja Mađara. I granica s hrvatskim kraljevstvom za Petra Krešimira IV. (1058.-1074.) na Dravi, kao i njegova politika važni su elementi za moguću dataciju. Na takvu dataciju me je, uz navedene primjere, uz pleter i još uvijek određene simetrije, najviše ponukao i način obrade ptica. Treba imati na umu da se većina spomenutog materijala iz Hrvatske datira dosta široko; od IX.-XI. st., dok Rapanić (Željko Rapanić, 1987., str. 89.) bitno sužava predromaničko razdoblje na drugu polovinu IX. i cijelo X. st. Kako isti autor kaže "putovi kojima je predromanika došla na tlo Hrvatske su putovi kristijanizacije", koja stiže iz središta s tradicijom (RAPANIĆ 1987: 85). Ovo preneseno na Mađarsku znači vrijeme XI. st., nakon što je plemstvo postupno prešlo na kršćanstvo u drugoj polovini X. i prvoj polovini XI. st., a zatim i ostali.

Ipak, kako kaže Tóth Sándor ("Pannonia regia", str. 55.-62.)¹⁵, greške u datiranju ovakvoga fragmentarnog materijala stalno su prisutne i nekada se radi o cijelom stoljeću. Njih povećava nepostojanje pisanih podataka o izgradnji ili čak postojanju objekata.

U povijesnom kontekstu može se ipak doći do nekih zaključaka ili hipoteza. Područje Panonske nizine prije dolaska Mađara krajem IX. st. naseljavaju uglavnom Slaveni i ovdje nastaju države Pribine, Kocela, a u Slavoniji Ljudevita Posavskog i Braslava. U vrijeme dolaska Mađara hrvatska se država širi do obala Drave za vrijeme kralja Tomislava i njegovih nasljednika. Najistočnije granice hrvatske države nalaze se gotovo na granici prema srednjovjekovnoj Baranji (Drava).

¹⁵ Rad pod naslovom: "A 11. századai magyrországi köornamentika időrendjéhez" - u prijevodu "Prilozi kronologiji kamene ornamentike XI. st. u Mađarskoj"

Mađari se postupno naseljavaju i u početku zauzimaju samo središnje dijelove Panonske nizine. Nakon poraza Mađara u borbi s Francima, polovinom X. st., dolazi do prestanka njihovih pohoda prema srednjoj i zapadnoj Europi i učvršćivanja središnje vlasti. Arpad i njegovi nasljednici prelaze na feudalni način upravljanja zemljom, a dolazi i do postupnog pokrštavanja i prilaska zapadnoj crkvi¹⁶.

Stjepan I. okrunjen je za kralja 1001. (Papa Silvester II.), a 1009. godine osnovana je Pečujska biskupija. Posjedi se dijele i velikašima i crkvi. Baranjska je županija u početku (X. i XI. st.) najvjerojatnije bila kneževsko vlastelinstvo, a nakon 1000. godine kraljevsko imanje. Nakon osnivanja Pečujske biskupije u razdoblju od XI. do XII. st. Baranjska županija postupno prelazi u ruke crkvenih i svjetovnih pojedinaca na osnovi kraljevskih darovnica.

Ne treba zanemariti niti političke odnose u XI. st., kada dolazi i do ženidbenih veza između, ugarskog i hrvatskog kraljevstva¹⁷.

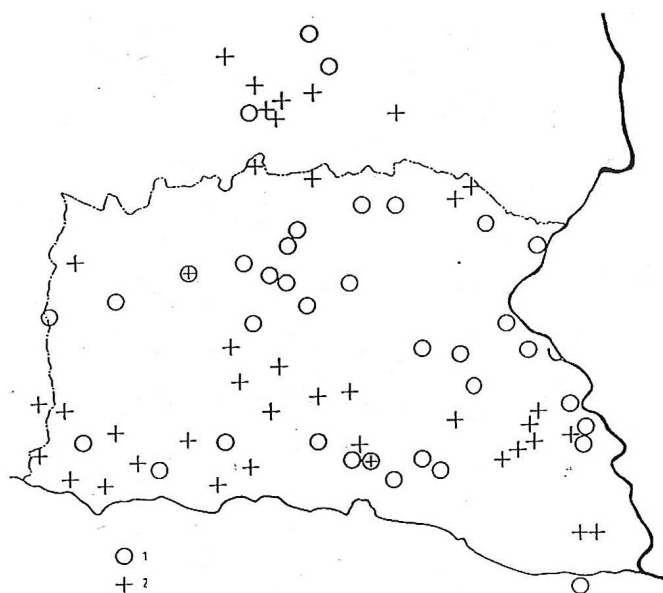
Arheološki nalazi govore da se Baranjska županija relativno kasno naseljava Mađarima (nakon 960. / 970. godine), a da i tada veći broj naselja pretežno naseljavaju Slaveni. Iskopavanjem grobalja iz X. i XI. stoljeća (kada ona još uvijek nisu uz crkve i dok se još uvijek u grobove polažu prilozima prema paganskim običajima) u Baranjskoj županiji područje uz Dravu uglavnom je dalo priloge slavenske provenijencije (nalazišta Sellye, Hirics, Rádafalva, Siklós, Siklósnagyfalu, Kistapolca, Beremend, Lapáncsa), a neka groblja miješani slavenski i mađarski materijal (Majs). Pogledom na kartu lako se uočava da slavenska groblja (naselja) čine relativno kompaktan teritorij i da odvajaju našu Baranju od mađarskih nalazišta. Logično je zaključiti da su i na području hrvatske Baranje u X. i XI. st. uglavnom živjeli Slaveni, a ja bih se usudio reći Hrvati¹⁸. O gore iznesenom osobito je važna knjiga Attila Kissa (A. Kiss, 1983.), a posebno su zanimljive stranice 275.-278.¹⁹.

¹⁶ B. Hóman ističe utjecaj panonskih Slavena na pokrštavanje Mađara i na crkvenu organizaciju. Nada Klaić na osnovu toga zaključuje da "doseljavanje Ugara u Podunavlje nije značilo potpuno uništenje starije slavenske političke i crkvene organizacije (Nada Klaić, 1983., str. 36.)

¹⁷ Ban Krešimira IV., Zvonimir, ženi Jelenu, sestru Ladislava I.!

¹⁸ O naseljavanju Hrvata (Mađara) u Baranju (i Slavoniju) pogledati S. Pavičića, posebno str. 18., 35., 40., 41., 113-115, 119, 127-131. Miljenko Lončar u svom radu (Miljenko Lončar, 1992.) razmatra brojne dosadašnje teorije o naseljavanju Hrvata. Rad je podijeljen prema autorima pojedinih teorija i uglavnom se povezuje s poglavljima Porfirogenetovog djela "De Administrando Imperio".

¹⁹ Dio pod naslovom "Régészeti adatok Baranya megye X. i XI. századi településtörténetéhez, etnikai és társadalmi viszonyaihoz" - u prijevodu "Arheološki prilozima povijesti naselja, etničkim i društvenim odnosima Županije Baranja u X. i XI. st."

Sl. 3 Baranjska nalazišta iz X. i XI. st. i slavenski nazivi mjesta iz X. i XI.st

1. - slavenska nalazišta iz X. i XI. st.

2. - slavenski nazivi iz XI. st.

(karta objavljena u djelu A. Kissa: "Baranya Megye X. - XI....", str. 277.)²⁰

Iskopavanjima groblja u Bijelom Brdu i Bošnjaci- ma kraj Županje, Lijevoj Bari kod Vukovara i dr.²¹, a nedavno i u Đakovu (neobjavljeno), potvrdila se teza o naseljenosti Hrvata u X., XI. i XII. st., a to naročito potkrepljuje nakit i prilozi koji su umno- gome tipološki vezani za materijal iz južne Hrvatske^{21A}. Iako se u literaturi gotovo redovito govori o Slavenima na ovim prostorima, odnosno o ostacima kompaktnog slavenskog etnikuma (Slovini), koji je dolaskom Mađara prepolovljen, ipak je potpuno nejasno kako to da već u IX. i X. st. svi Slaveni i drugi narodi na ovim i uopće na sred- njoeuropskim prostorima imaju određene oblike svoje državnosti i shodno tomu i svoje ime (Poljaci, Česi, Hrvati, Srbi,...), dok se za Slavene na području južne Mađarske odnosno Baranjske županije i na području istočne Slavonije i Srijema ne zna kojim

narodu pripadaju²². Kako su ova područja u XI., XII. i XIII. st. naseljena katoličkim življem, nema sumnje da je riječ o Hrvatima, a ne o Srbima, Česima, Slovacima, Bugarima ili nekom drugom izgubljenom ili nepoznatom narodu. U svom djelu "De Administrando Imperio" bizantski car Konstantin Porfirogenet (912 - 959) donosi u poglavljima 13, 30, 40 i 41 važne vijesti o Hrvatima u Panonskoj nizini²³.

Kao zaključak u razmatranju važnosti nalaza ulomka blizu Belog Manastira držim kako nije isključeno da su u župi i oko župe Hali živjeli Hrvati ili su možda od X.-XII. st.. bili ako ne većina, onda svakako vrlo značajno zastupljeni u današnjem hrvatskom dijelu Baranje. Prema tomu naš ulomak oltarne pregrade barem u kulturnom i duhovnom smislu povezuje jug i sjever Hrvatske, a iz izloženog se ipak nazire da i tipološka raščlanba više ukazuje na sličnost s primjerima iz južne Hrvatske, nego onima iz Mađarske.

Kao što ni u južnoj Hrvatskoj nisu majstori - kle- sari u početku hrvatskog porijekla, nego su to uglavnom majstori franačkih ("Italici") i orijental- nih imena (Bizant, odnosno dalm. gradovi), a tek kasnije hrvatskih (Radonja, Skoronja), tako je vjerojatno i u Mađarsku dolazio majstor (komask) na poziv svećenika, a odakle je dolazio majstor ovisilo je vrlo često o tome odakle su i svećenici²⁴. Majstori se pojavljuju i u unutrašnjosti, pa tako imamo pisani podatak da akvilejski patrijarh šalje

22 Zanimljiv je i podatak da 1376. godine bosanski franjevci "ulaze" u Ugarsku, te među Hrvatima "koga ugarsko svećenstvo ne razumije" preuzimaju duhovnu brigu ("Schematismus Provinciae s. Mariae".- Budapest, 1904., str. 18.)

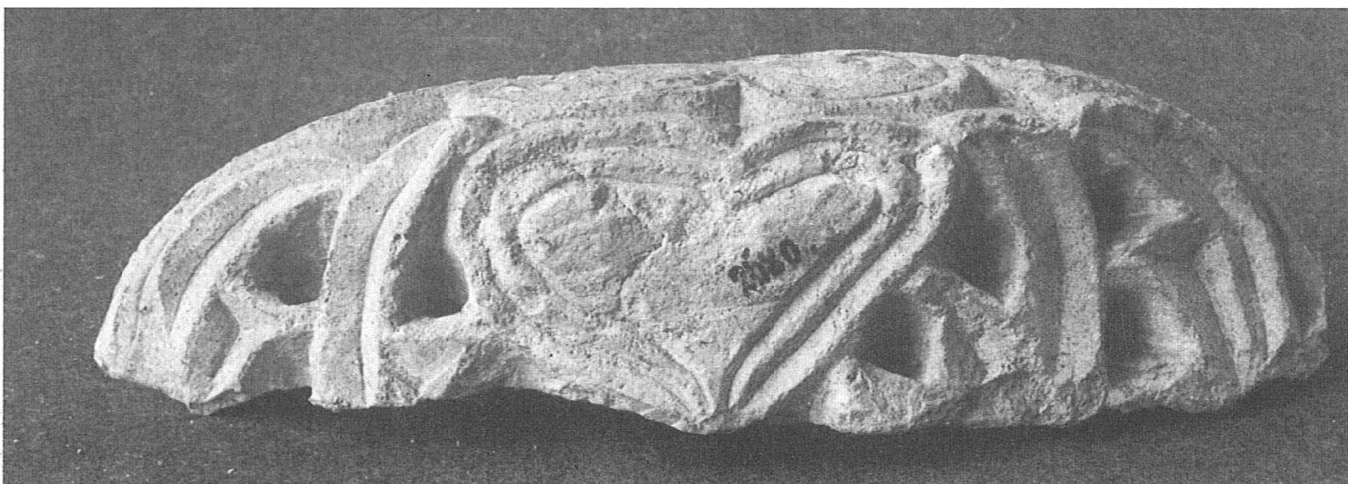
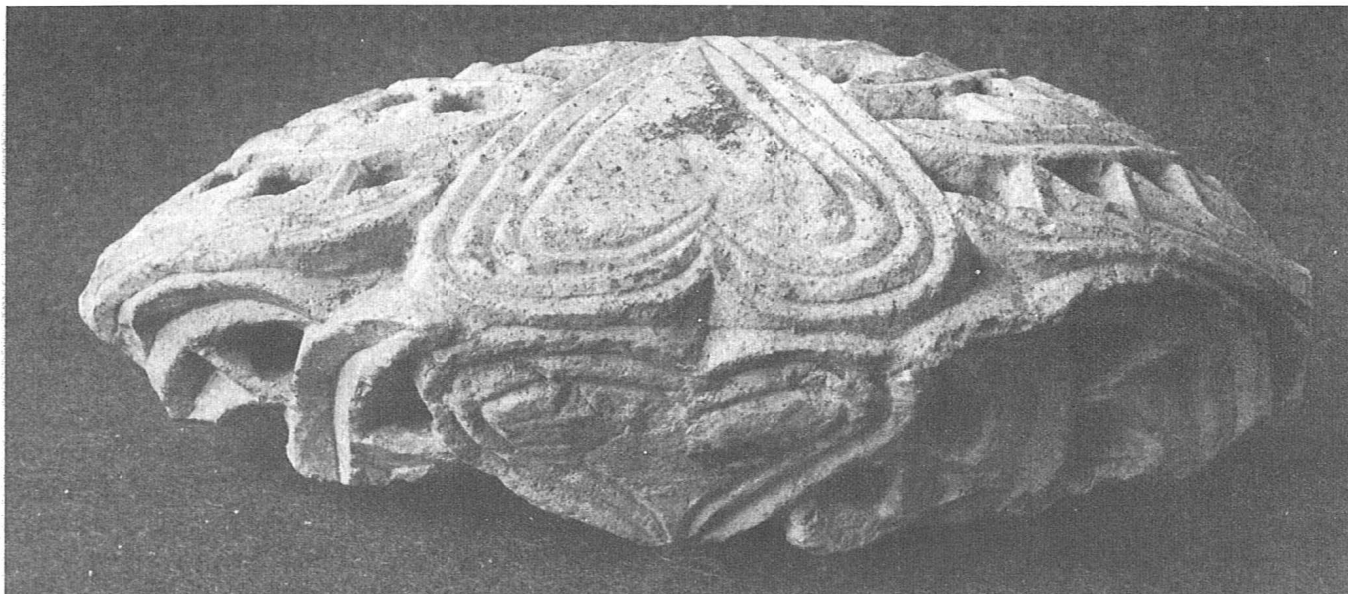
23 U svom djelu "De Administrando Imperio", u 13. poglavlju, opisujući granice Mađara, kaže da ih od Hrvata dijele pla- nine, ali ne kaže koje. Nada Klaić kaže: "Opisujući granice Mađara prema jugu, car Konstantin tvrdi da ih planine dijele od Hrvata. U istom, 13. poglavlju, car stavlja i u Potisje Hrvate kao južne susjede Mađara." (Nada Klaić, 1971., str. 277.). N. Klaić misli da se radi o "gorju" u dunavsko-savskom međurječju. U 30. poglavlju Porfirogenet govori o odlasku dijela Hrvata iz Dalmacije u Ilirik i Panoniju! U 40. poglavlju Porfirogenet izričito navo- di da su Mađarima južni susjedi Hrvati! U 41. poglavlju o zemlji Moraviji car kaže da su Turci (Mađari) nakon smrti Svetopuka (Svatopluka) osvojili zemlju "u kojoj i sada domuju; a što je naroda preostalo, rastepe se i uskoči u sus- jedne narode; u Bugare, Turke, Hrvate i ostale narode." (Porfirogenet K., str. 7., prijevod Nikola pl. Tomašić) Prema S. Knieszu ("Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert", str. 241 i dalje) tek u XI. st. Mađari počinju osvajanje šuma. Zapadna granica naselja išla je od Bosuta, dok je u Baranjskom komitatu bio naseljen samo mali dio preko Drave (vidi: N. Klaić, 1971., str. 278.).

24 Vidi: Ž. Rapanić, 1987., str. 32., 33., 75., 93.

20 Uz ovu kartu Attila Kiss izradio je kartu rasprostranjenosti, odnosno mješanja Slavena i Mađara u Slavoniji i Srijemu u X. i XI. st. (A. Kiss, 1972.-73., str. 75)

21 O iskopavanjima vidi u popisu literature autore: F. Ivaniček, B. Čečuk - A. Dorn, Ž. Demo.

21A Groblja X. i XI. st. u mađarskom dijelu Baranje (A. Kiss, 1983.), odnosno pojedini grobovi svakako pored nekih zajedničkih karakteristika za slavenska groblja ovog raz- doblja pokazuju pojedinačnim priložima veze i s nalazima u Češkoj (Moravskoj), Slovačkoj, ali i s južnom Hrvatskom (literatura : Z. Vinski, 1957.; D. Jelovina, 1976.; različiti autori, Bratislava, 1978; J. Belošević, 1980.; J. Dekan, 1980.; katalog: Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovi- jesti do danas, Zadar 1981.; H. Kóčka-Krenz, 1993.)

sl..br.4,5,6 - ulomak kapitela

“artifices et murarii” u Sisak Ljudevitu Posavskom (Andela Horvat, 1954., str. 98.)²⁵.

Je li u župi Hali bio izgrađen i benediktinski samostan uz crkvu, za sada još nije potpuno jasno, ali su veze između Ugarske i juga Hrvatske, odonosno Italije i drugih zemalja Europe (Francuske) sigurno bile vrlo snažne, a osobito se to moralo odražavati kod izgradnje reprezentativnih objekata feudalne vlastele, odnosno crkava i samostana²⁶, jer Mađari, kao nomadski narod, sigurno nisu imali neku osobitu graditeljsku tradiciju. Benediktinci, odnosno svećenstvo, posijalo je po cijeloj Europi samostane i crkve, a između sebe održavali su čvrste veze²⁷. Tako su vjerojatno i kod izgradnje novih crkava i samostana pozivani prokušani graditelji i klesari, odnosno umjetnici. Prema tomu, unatoč kritičkom rasuđivanju, vrlo je vjerojatno da je naš primjerak upravo izradio klesar - umjetnik iz južne Hrvatske²⁸.

I na kraju moramo izraziti nadu u skori odlazak u Baranju u potragu za lokacijom župe Hali, odnosno ostatka njene crkve - samostana (opatiije).

II.

Drugi dio rada govori o ulomku kapitela, kojeg je davne 1898. godine Muzeju Slavonije darovao Stjepan Schneider iz Monoštora (Beli Manastir). O mjestu nalaza može se sumnjati, jer se radi o relativno malom ulomku, što znači da je mogao biti donešen iz veće udaljenosti.

Duža os iznosi 25 cm, kraća 11 cm, a debljina (“visina”) 6,5 cm. Kamen je tvrdi vapnenac. Zabilježen je u Knjizi ulaska pod br. 6304., a u Knjizi inventara pod br. 2680.

Na prvi pogled činilo se da se radi o ulomku kapitela, ali je bilo teško pretpostaviti koji bi to dio kapitela bio, odnosno kako je taj kapitel mogao izgledati. Ulomak je bio nedefiniran i premalen da bi se sa sigurnošću moglo govoriti o “logičnom položaju”.

Motivi većeg i manjeg “srca” okruženi su s tri uske vrpce na koje se naslanjaju vrhovi modificira-

25 U ovom je radu autorica objelodanila i niz kamenih spomenika s pleternim ornamentom!

26 Nakon poganskog ustanka 1046. godine stradalo je svećenstvo, te stoga Arpadovići već u drugoj polovini XI. st. posvuda po zemlji grade benediktinske samostane i crkve (vidi: N. Klaić., 1971., str. 497).

27 Vidi karte: “Benediktinci u Hrvatskoj”. sv. I., sl. 19. i sl. 248.

28 Slijedom ove logike moglo bi se zaključiti da su svećenici, koji su djelovali u opatiji (župi) Hale, došli iz južnih krajeva Hrvatske, odnosno s dalmatinske obale, upravo radi slavenkog (hrvatskog) puka, te su i majstore mogli pozvati odatle. No, bez pisanih izvora i arheoloških istraživanja sve ipak ostaje tek logičnim zaključkom.

nog srpolikog lišća, nazubljenog s unutrašnje strane (akantus).

Reljef je vrlo dubok i oštro rezan (udubine između listova i “srca” duboke do 1,5 cm!), a sve su linije s oštrim bridom (sljemenom). Iako su motivi dosta “tvrdo” rezani, ipak se radi o solidnom klesarskom radu:

Motivi i način izrade dosta podsjećaju na nekoliko kapitela u Eufrazijevoj bazilici u Poreču, odnosno u nekim crkvama Ravene, Carigrada i Venecije (S. Vitale, Aja Sofija, crkva Sergija i Bakha, S. Marka), ali i na neke koptske i kapitule iz Sirije (Bavit). Osobito je to kapitel iz Aja Sofije s monogramom Justinijana I. -T. X - 1. No, svi ovi kapituli podsjećaju nas samo motivima i načinom izrade (klesanjem). Datirani su u razdoblje VI. - VII. st. i bizantske su tradicije.

Ako i pretpostavimo da je ulomak nađen u blizini Belog Manastira, pisani podaci za vrijeme VI. - XI. st. vrlo su šturi, a povijesna zbivanja prepuna stalnih borbi za prevlast između Bizanta, Franaka, Bugara, Slavena i brojnih naroda koji su do pojave Mađara krajem IX. st. ovuda prolazili i zadržavali se dulje ili kraće vrijeme (Huni, Gepidi, Langobardi, Avari).

Iako je nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva u prostoru Panonske nizine nastupilo vrijeme od gotovo pet stoljeća stalnih borbi i previranja, ipak je bilo duljih perioda mira i čvrste vlasti (Avari, Pribina, Kocel, Franci, Bizant), a kršćanstvo se širilo i među barbarskim narodima. U IX. st. za Pribine i Kocela građene su i crkve.

Ulomak iz Muzeja Slavonije, uz to što je izrađen iz kvalitetnog kamena, klesan je vješto i sigurno je krasio neki reprezentativni prostor kao što je crkva ili samostan. Benediktinci su se kao red pojavili već u VI. st. i gradili su samostane po cijeloj Europi. Do pojave drugih redova prošlo je gotovo pet stoljeća (cisterciti, templari)²⁹. Dakle, vjerski život i crkva postojali su i u vrijeme stalnih seoba plemena i naroda (pokrštavanje), no iz tih vremena vrlo je malo sačuvano od arhitekture i kamene plastike.

Naš ulomak bi zasigurno uz točnije poznavanje lokaliteta značio daleko više, ali i ovakav predstavlja značajan nalaz jer potječe iz hrvatske Baranje, te zbog postojanja vrlo bliske analogije u gotovo potpuno sačuvanom kapitelu iz Mohača. Ovaj se čuva

29 U izvodu iz montekasinske kronike, koja je prepisana u VIII. st., navodi se da je car Justinijan (527.-565.), suvremenik sv. Benedikta, pored ostalih posjeda poklonio sv. Benediktu i njegovom samostanu na Monte Cassinu posjed Antianin, današnji Popovac u Baranji u blizini Belog Manastira (Ivan Ostojić, 1963., str. 80.).

u Muzeju Janus Pannonius u Pečuhu i potvrđuje uz ostalo da se pouzdano radi o ulomku kapitela, a ujedno ga dosta pouzdano datira ("Pannonia regia". str. 78.,-79., I.-21) -T. XI - 1. S. Tóth ga datira između 1050. i 1100. godine (dimenzije kapitela: 43 x 50 x 24 cm ; kamen vapnenac).

Na kapitelu je otkinut ulomak upravo jednako kao kod našeg primjerka. I ovdje su srcoliki ukrasi i srpoliki vrhovi listova gotovo identični. "Srce" je nešto drugačije, jer je obrubljeno dvostrukom crtom i podijeljeno na dva jednaka dijela.

S. Tóth navodi srodne primjerke u rasporedu listova i načina bušenja. On naziva "klasičnim" zadunavskim korintskim tipom kapitel s ispupčenim hrptom (primjerak iz Vespreama, "Pannonia regia". str. 57., I.-7). Srcoliki oblik podsjeća autora na ulomak friza iz Piliszent kereszta ("Pannonia regia". str. 65., I.-2) , koji datira između 1050. i 1070. godine. I primjerci iz Feldebröa ("Pannonia regia". str. 57., I-8), odnosno Novog Rakovca - opatija Dombo (Nagy Sandor, 1971., str. 176., sl. 20) imaju također nekih daljnjih dodirnih točaka.

Velika sličnost našeg ulomka i kapitela iz Mohača, te relativna blizina mogućih mjesta nalaza govori čak i o mogućnosti izrade u istoj radionici.

Postoji mogućnost da su oba ulomka iz Muzeja Slavonije pronađena na istom lokalitetu (Sarkanj). Pregledom materijala iz Hrvatske uspio sam izdvojiti jedino kapitel iz crkve Svete Marije Velike u Zadru kao analogiju (Vežič, Pauša, 1975., str. 134.-135., T. III., sl. 3 i 4). Autor ga datira u kraj XI., odnosno početak XII. stoljeća. I ovaj je kapitel ukrašen karakterističnim volutama i s dva reda akantusovih listova tipa "acanthus spinosa" -T. XI - 2 Ovaj kapitel na određeni način pokazuje kako je zapravo došlo do oblikovanja jako savijenog i istaknutog vrha lista sa "srcima". Daleko je jednostavniji u kompoziciji i načinu izrade od primjerka iz Mohača, odnosno našeg ulomka.

Preostaje nam da i naš ulomak datiramo ipak u drugu polovinu XI. st., kao određenu vrstu stilskog revivala bizantskih kapitela VI. i VII. stoljeća.

I ovdje želim još jednom ponoviti da će potraga za lokalitetom kraj Belog Manastira biti moguća tek za nekoliko godina, kada ćemo pokušati pronaći točniju lokaciju i nadamo se daljnje nalaze, pa možda i ostatke arhitekture.

Na kraju želim na pomoći i podršci posebno zahvaliti dr. Nikoli Radiću, kolegama iz Muzeja Janusa Pannoniusa iz Pečuha te djelatnicima Muzeja Slavonije.

POPIS LITERATURE

- Backes, M; Dölling, R., 1970.: "Rađanje Evrope".- Rijeka,
 Bakó, Ildikó., Zsuzsanna, 1993. "Gerecse Péter fényképhagyatéka", Országos Műemlékvédelmi hivatal
 Belošević, D., 1968.: "Nin - problemi arheoloških istraživanja" Zadar
 Belošević, J., 1980.: Materijalna kultura Hrvata od VII. do IX.st., Zagreb
 Bjelovučić, N.Z., 1929.: "Crvena Hrvatska i Dubrovnik".- Zagreb
 Bojčić, Zvonko, 1984.: "Pregled istraživanja i rasprostranjenosti ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji", Hrvatsko arheološko društvo.- sv. 9. "Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji" - Znanstveni skup - Vukovar, 6.-9.10.1981, Zagreb
 Bösendorfer, Josip, 1952. "Tota Sclavonia, ducatus totius Sclavoniae", Zbornik arheološkog kluba: "Mursa".- Osijek, 1936. "Nešto malo o našoj Baranji".- Osijek, 1940. "Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u Savsko - dravskom interamniju" Rad JAZU.-, Knj. 286, Zagreb
 Brunšmid, J., 1912.: "Kameni spomenici Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu" (Vjesnik - separat), sv. II., str. 12, sl. 811, Zagreb
 Brüstle, Josephus, 1876.-1880.: "Recensio universis cleri episcopatus quinque-ecclesiensis", Tomus I.-IV., Quinque-ecclesiensis (Prijevod dr. Stjepana Sršana: "Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine.- Osijek, 1994., str. 64)
 Bulat, Mirko, 1965.: "Rekognosciranje arheološkog terena od 1.1.1963. do 31.10.1965.", Osječki zbornik IX.-X.- Osijek
 Bulat, Mirko - Pinterović, Danica, 1971.: "Novi rimski natpisi iz Osijeka i okolice", Osječki zbornik XIII.- Osijek
 Cankar, Izidor, 1930.: "Razvoj stila v starokršćanski dobi in zgodnjem srednjem veku" ,Ljubljana
 Csánki, Deszö, 1894.; "Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában", II kötet, Budapest
 Čečuk, Božidar - Dorn, Antun, 1968.: "Starohrvatska nekropola u Bošnjacima kod Županje "Arheološki radovi i rasprave JAZU.- IV.-V.; poseban otisak muzeja, Županja
 Dekan J., 1980: Moravia magna, Bratislava
 Demo, Željko, 1996.: "Vukovar - Lijeva bara" katalog izložbe, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb
 Dercsényi, Dezsö, 1962.: "A Pécsi kőtár".- Pécs,
 Dercsényi, B. - Hegyi, G. Marosi, E. - Török, J, 1991.: "Catholic Churches in Hungary".- Budapest,
 Focillon, H., 1963.: "The art of the west in the middle ages".- London
 Gerevich, Tibor, 1938., : "Magyarországi románkori emlékei".- Budapest,
 Gunjača, Stipe, 1963.: "Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada", Starohrvatska prosvjeta, III. serija - sv. 8-9., Zagreb
 Gunjača, Stipe, 1958.: "Tiniensia arheologica - historica - topographica I.", Starohrvatska prosvjeta.- III. serija, sv. 6., Zagreb
 Habovštiak, A., 1966.: "Frühmittelalterliche Wallanlage und romanische Bauten in Bina".- Nitra

- Hóman, B., 1940.: "Geschichte des ungarischen Mittelalters".- Band I.-II., Berlin
- Horvat, A., 1954.: "O Sisku u starohrvatsko doba" Starohrvatska prosvjeta.- III. serija, sv. 3, Zagreb
- Horvat, A., "Rudine u Požeškoj kotlini - ključni problem romanike u Slavoniji", Peristil.- 1960./ 5, Zagreb
- Ivanček, Franjo, 1949.: "Istraživanje nekropole ranog srednjeg vijeka u Bijelom Brdu", JAZU.- Zagreb
- Ivančević, Radovan, 1985.: "Leksikon ikonografije, liturgije i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonografiju".- Zagreb,
- Iveković, Č.M., 1928.: "Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije", sv. I., Beograd
- Jelovina, Dušan, 1976.: A "Starohrvatska baština", Zagreb,
- Jelovina, Dušan, 1976.: B "Starohrvatske nekropole", Split
- Karaman, Lj., 1942.: "Iz kolijevke hrvatske prošlosti".- Zagreb, 1930. "Buvinove vratnice i drveni kor splitske Katedrale", Rad HAZU.- Knj. 275, Zagreb,
- Kiss, Attila, 1972.- 73.: "Megjegyzések a mai Szlavónia és Szerémség X.-XI. századi ethnikai viszonyaihoz és az ún. Bijelo Brdo kultúra névadó temetőjének értékeléséhez", A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve.-XVII.-XVIII., Pécs
- Katalog, 1983. "Baranya megye X.-XI. századi sírleletei" .- Budapest
- Klaić, Nada, 1971.: "Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku".- Zagreb
- Katalog, 1983. "Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku".- Vukovar
- Knieszu, S. "Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert"
- Kóčka-Krenz, H., 1993.: Bizuteria północno-zachodnio-slawianska we wczesnym sredniowieczu, Poznan
- Koller, Joseph, 1804.: "Prologomena in Historiam Episcopatu Qvinqueecclesiarvm", vol. VIII., Possonii
- Lončar, Miljenko, 1992.: "Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature", Diadora 14, Zadar
- Marušić, Branko, 1964.: "Istrien im Frühmittelalter".- Pula , Katalog, 1995. "Predromanička skulptura Novigrada (Istra)", iadora.- 16-17/1994.-95., str. 325.-364, Zadar
- Ortvay, Tivadar, 1891.: "Magyarország egyházi földleírása a XIV század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve".- I.-III, Budapest
- Ostojić, Ivan, 1963.: "Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima".- sv. I., Split
- Pavičić, Stjepan, 1953.: "Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji".-Zagreb
- Petricioli, Ivo, 1960.: "Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji".- Zagreb
- Pinterović, Danica, 1978.: "Mursa i njeno područje u antičko doba".- Osijek
- Porfirogenet, Konstantin, 1994.: "O upravljanju carstvom", prijevod Nikole pl. Tomašića, Zagreb
- Prijatelj, Kruno, 1954.: "Skulpture s ljudskim likom iz starohrvatskog razdoblja" Starohrvatska prosvjeta.- III. serija, sv.3., Zagreb
- Prelog, M., 1986.: "Eufrazijska bazilika u Poreču".- Zagreb,
- Rapanić, Željko, 1987.: "Predromaničko doba u Dalmaciji".- Split
- Sándor, M., 1971.: Dombo - rezultati istraživanja na gradini u Rakovcu (1963.-1966.), Rad vojvodanskih muzeja .- N. Sad
- Sršan, Stjepan, 1994.: "Povijest katoličkih župa u istočnom dijelu Hrvatske do 1880. godine".- Osijek, str. 64.
- Tóth, Melindha, 1978.: "La Cathédrale de Pécs au XII e siècle", Acta Historia Artium Academiae scientiarum hungaricae .- Tomus XXIV, Budapest
- Vežić, Pauša, 1975.: "Crkva svete Marije Velike u Zadru", Diadora, sl. 8, Zadar
- Vinski, Z., 1957: O nekim zajedničkim značajkama slavenskih nekropola s područja dalamatinske Hrvatske, Blatnog jezera i Moravske u 9. st., Peristil II,
- Wulff, O. 1914: "Altchristliche und Byzantinische Kunst" .- II. Berlin Katalog izložbe, 1978.: "Árpád-kori köfaragványok".- Székesfehérvár (različiti autori)
- Katalog izložbe, 1994.: "Panonnia regia, Művészet a Dunántúlon 1000.-1541." .- (različiti autori) Budapest
- Katalog Arheološkog muzeja Zadar i Narodnoga muzeja Zadar: Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas, Zadar 1981.
- Različiti autori,
- 1966: - "Arheološki nalazi u Jugoslaviji".- Beograd
- 1978.: - "Importants sites Slaves en Slovaquie, Bratislava
- 1991.: - "Középkori templomaink" MTI, - "Storia universale Dell' arte", Arte Paleocristiana
- 1966.: - e Alto Medioevo Knj. 9, Milano
- 1965.: - "The dark ages", London, (Prijevod: "Rani srednji vek".- Beograd, 1976.)
- 1904.: - "Schematismus Provinciae s. Mariae".- Budapest

POPIS SLIKA

- SLIKA 1. - ulomak s pleterom - snimio MARIN TOPIĆ
- SLIKA 2. - specijalna karta s lokalitetom
- SLIKA 3. - karta nalazišta iz X. i XI. st.
- SLIKA 4. - ulomak kapitela - snimio TVRTKO KRALIK
- SLIKA 5. - ulomak kapitela - donji dio - TVRTKO KRALIK
- SLIKA 6. - ulomak kapitela - gornji dio - TVRTKO KRALIK

POPIS TABLI

TABLA I.

1. Plutej (oltarna pregrada) iz Koljana kod Vrlike (Petricioli, Ivo: "Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji", Zagreb, 1960., str. 23., Sl. 3)
2. Stolica biskupa Maximiana, bjelokost, VI. stoljeće, Ravena - Archiepiscopal museum ("Ravenna - Piccola Guida" Giovanni Mesini, str. 46.)

TABLA II.

1. Sarkofag kneginje Teodote, VIII. stoljeće, Museo Civico, Pavia ("Storia universale dell' Arte - 9, Arte paleocristiana e alto medioevo, str. 120.-121., sl. 72, Milano, 1966.)
2. Armenski kralj Gagik daruje Kristu crkvu Časnog Križa koju je podigao između 915. i 921. godine ("The dark ages", London, 1965. -prijevod: "Rani srednji vek", str. 69., Sl.11)

TABLA III.

1. Bizantska dekorirana ploča iz Laure na Atosu, X. stoljeće (Karaman, Ljubo: "Iz kolijevke hrvatske prošlosti", sl. 73, Zagreb, 1930.)
2. Buvinove vratnice u splitskoj Katedrali - detalj, 1214. godina, drvo (Karaman, Ljubo: "Buvinove vratnice i drveni kor splitske Katedrale", str.19., Sl. 28, Rad HAZU, Knj. 275., Zagreb, 1942.)

TABLA IV.

1. Ulomak pluteja iz Kninskog polja (Gunjača, Stipe: "Tiniensia arheologica - historica - topographica I.", Starohrvatska prosvjeta, III. serija - sv. 6., Sl. 6/1, Zagreb, 1958.)
2. Plutej iz Novigrada u Istri (Marušić, Branko: "Predromanička skulptura Novigrada (Istra)", Diadora, 16-17/1994.-95., str. 360., T. VIII,1)
3. Dio pluteja iz Dolca kod Novigrada (Gunjača, Stipe: "Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada", Starohrvatska prosvjeta, III. serija - sv. 8-9, Sl. 14, Zagreb, 1963.)

TABLA V.

1. Plutej iz Concordije (Rapanić, Željko: "Predromaničko doba u Dalmaciji", Split, 1987., T. XV, Sl.1)
2. Ploča (plutej) iz crkve Sv. Nikole u Dubrovniku (Bjelovučić, N.Z.: "Crvena Hrvatska i Dubrovnik", Sl. 10, Zagreb, 1929.)
3. Ploča (plutej) iz crkve Sv. Tome u Kutima iznad Herceg-Novog, kraj XI. stoljeća, Zavičajni muzej Herceg-Novog ("Arheološki nalazi u Jugoslaviji", T. LXLVI, Beograd, 1966.)

TABLA VI.

1. Plutej iz crkve Sv. Kate (?) u Novigradu, lijevo na slici (Prijetelj, Kruno: "Skulpture s ljudskim ..." Sl.18, Zagreb, 1954.)
2. Plutej iz crkve Sv. Nediljice u Zadru (Petricioli, Ivo: "Pojava romaničke ..." Sl. 2, T. III., Zagreb, 1960.)

TABLA VII.

1. Kapitel iz Raba, Arheološki muzej Zadar, IX. stoljeće (?) (Petricioli, Ivo: "Pojava romaničke ..." T. XXV., Zagreb, 1960.) - fotografija Mladen Radić
2. Ulomak iz Somogyvára, kraj XI. stoljeća, Nemzeti Muzeum Budapest (Gerevich, Tibor: "Magyaország románkori ...", Sl.1, T. CLIII.; Budapest, 1938 isto: Pannonia regia, str. 112., I.-57.)

TABLA VIII.

1. Reljef Majke božje s frizom ptica iz Pécsvarada, oko 1100. godine (detalj) (Originalni snimak iz Muzeja u Pécsvaradu, snimio ing. T. Papić; objavljeno u: Pannonia regia, str. 89., I.-28.)

2. Ploča iz Somogyvára, oko 1150., detalj ("Pannonia regia", str. 114., I.-58. a 1)

TABLA IX.

1. Reljef iz Kalocse, oko 1150. ("Pannonia regia, str. 111., I.-56.)
2. Reljef iz kripte katedrale u Pečuhu, XII. stoljeće, Muzej Janusa Pannoniusa Pečuh (Dercsényi, Dezsó, "A Pecs Kötár", Sl. 4)

TABLA X.

1. Kapitel s monogramom Justinijana I. iz Sv. Sofije u Carigradu (532.-537. god.) ("Storia universale dell' Arte - 9", Arte Paleocristiana e Alto Medioevo, str. 93., Sl. 55)

TABLA XI.

1. Kapitel iz Mohača, 1050.-1100. godina (Pannonia regia, str. 79., I.-21.)
2. Kapitel iz crkve svete Marije Velike u Zadru, kraj XI. - početak XII. st. (Pauša Vežić: "Crkva Svete Marije Velike u Zadru", T. III., Sl. 3 i 4, Diadora, vol. 8, Zadar, 1975.)

SUMMARY

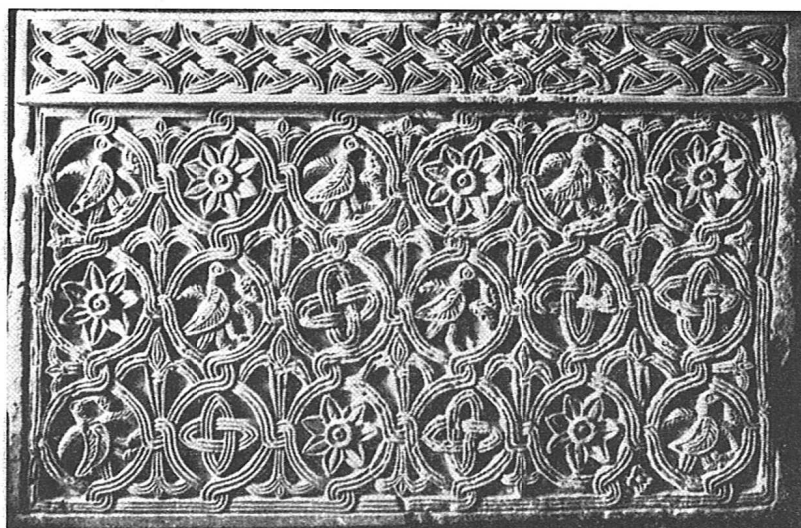
TWO FRAGMENTS OF THE STONE PLASTIC (11. CT.) FROM BARANJA IN MUSEUM OF SLAVONIA OSIJEK

Absence of experts who would continually deal with art, i.e. with architecture of Middle Ages in the Museum of Slavonia during the last fifty years is one of the reasons that two very rare and important fragments of Middle Ages plastic are still unknown to scientific spheres.

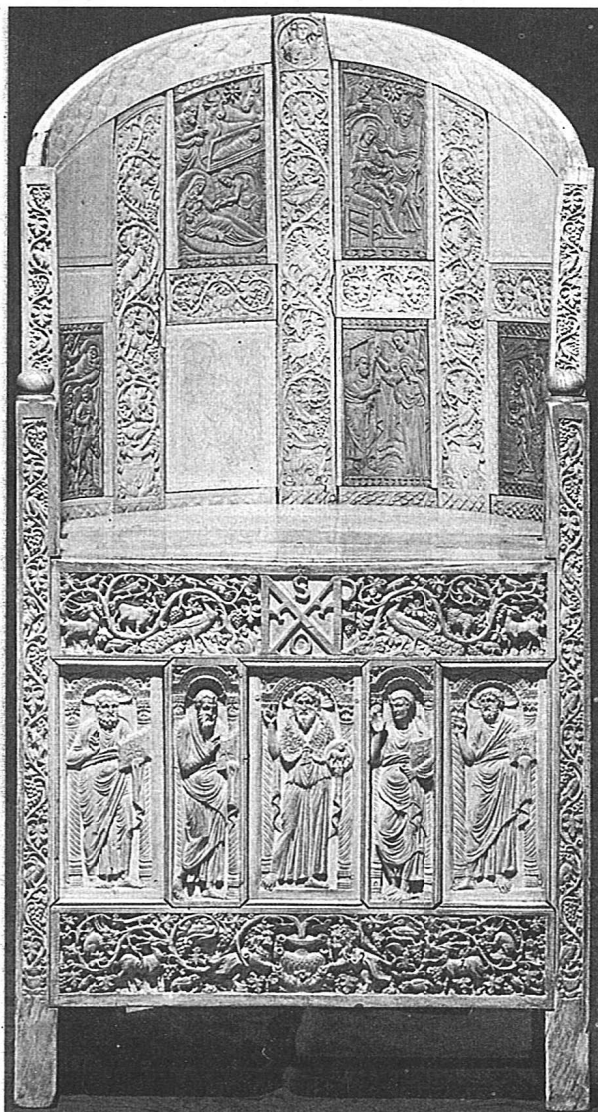
The importance of shrine partition fragment with wicker-work pattern and birds (animals) is great for Croatia art and Hungarian art as well. Its obvious connection with the south of Croatia represents, when archeological explorations of X, XI and XII century grave-yards in Hungarian Baranya and Slavonia is concerned, a proof to the thesis on presence of Croatians in these parts in the above mentioned period, and cultural and spiritual connections between the south and the north of Croatia.

Dating of shrine partition fragment into the first part of XI century is based on fitting into certain gap between dating of the material from the south of Croatia and material from Hungary in XI and XII century, although in any case analogy is in the worth much more, especially in the choice of motives and compositions, and less in technique or style. Historical events in Pannonia, or Hungary (baptizing of Hungarians, church construction) should be taken into consideration.

There are few analogies for the capitel fragment in Croatia, but the capitel from Mohacs has almost completely explained a dilemma what this fragment is. They are roots to Byzantine capitels derived from Chorinthian capitel (VI-VII century). In Hungary or Voivodina, there are some other examples showing further connections (similarities). According to S. Töth I dated our fragment into the second half of XI century. Discovering and exploration of possible localities should help in further explanation (district Hali), but we hope promulgating of these fragments will help those who deal with these problems and in a way stimulate our research workers to greater devotion to connections of south and north of Croatia with today's Hungary, i.e. - explorations of material culture of Slavonia and Baranya in X-XII century.

1

2

TABLA II

1

2

1

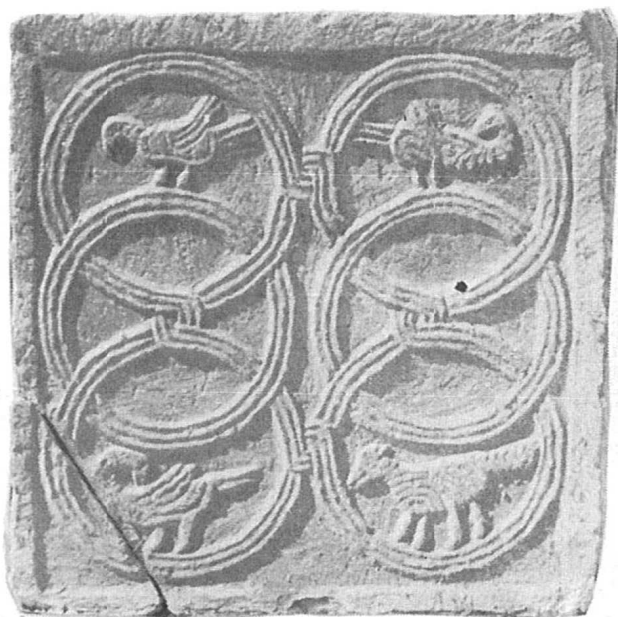

2

TABLA IV

1

2

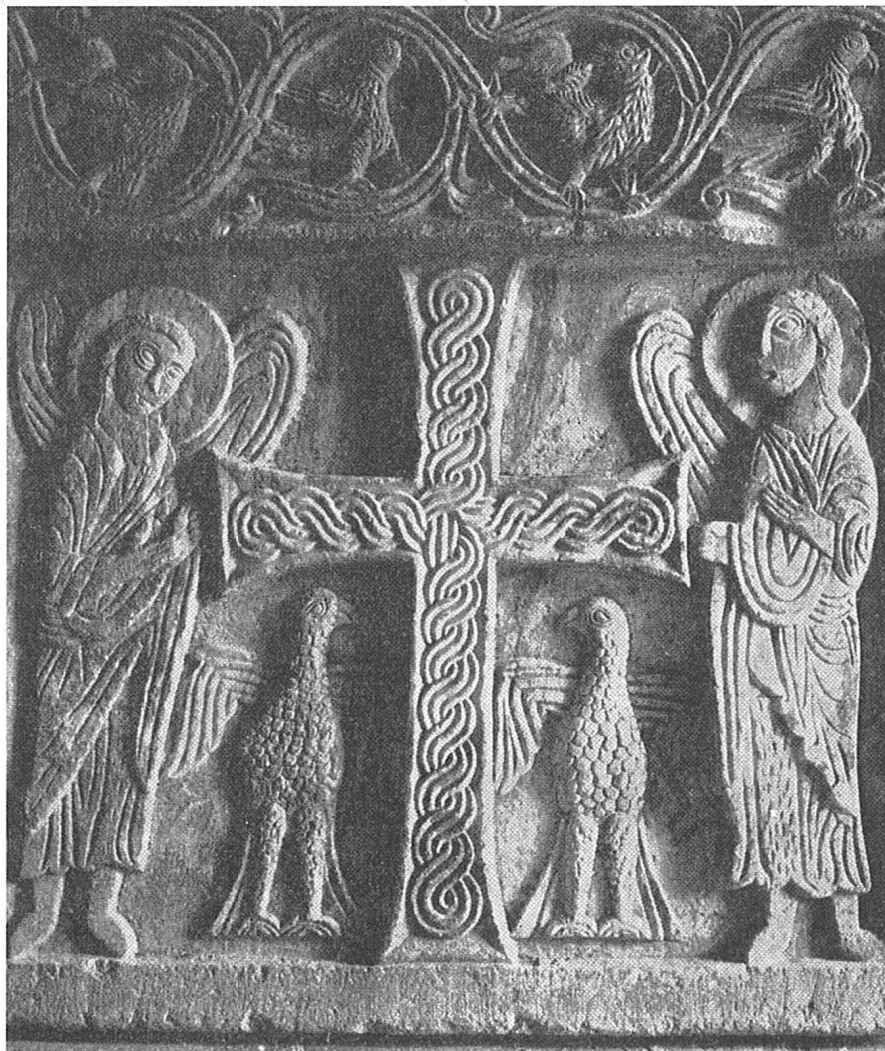
3

1

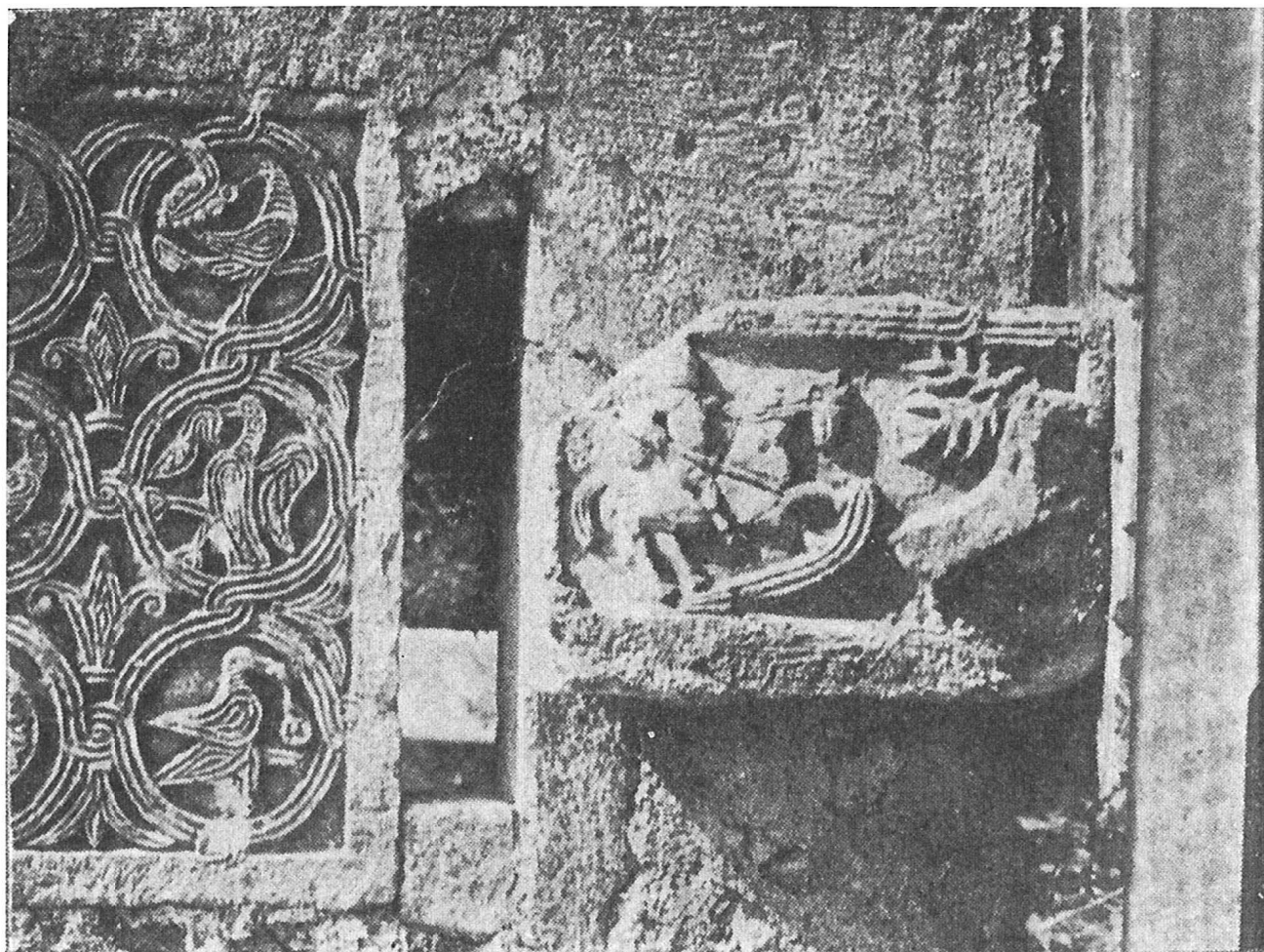

2

3

TABLA VI

1

2

1

2

TABLA VIII

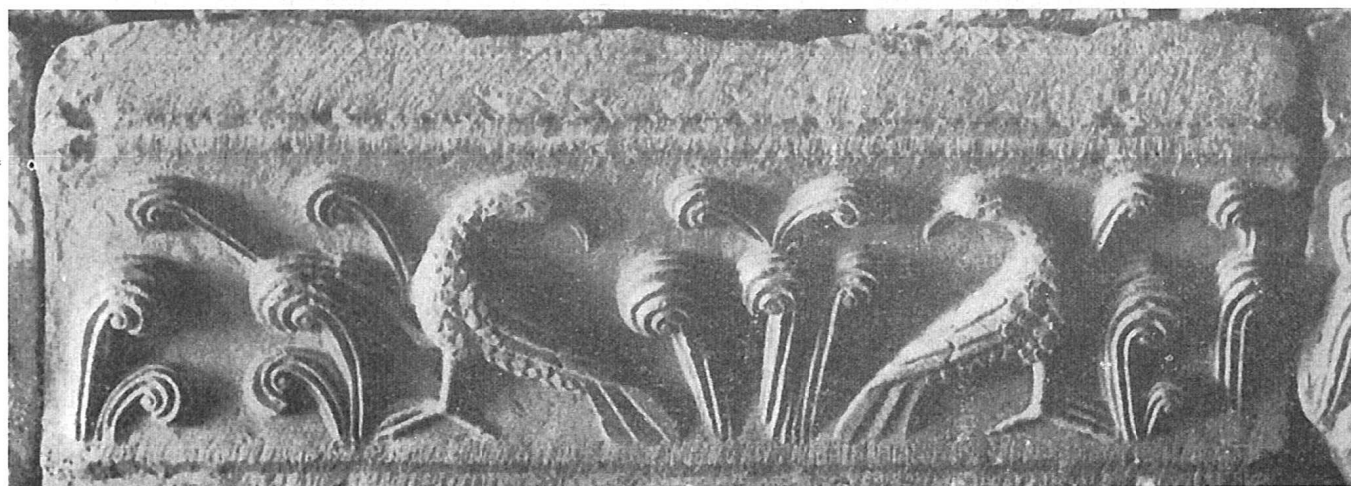
1

2

1

2

TABLA X

1

1 - detalj

2